

МІЖНАРОДНА ФЕДЕРАЦІЯ
ЖУРНАЛІСТІВ

НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА
ЖУРНАЛІСТІВ УКРАЇНИ

НЕЗАЛЕЖНА МЕДІА-
ПРОФСІЛКА УКРАЇНИ

БЕЗПЕКА ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ: 2013 - 2014

В рамках проекту Building a Culture of safety, Rights and Independence for Journalists in Former Soviet Union

Кінець 2013 року і наступний рік стали небезпечним випробуванням для українських журналістів, які були не готові до того, що вони стануть мішенню. У цьому збірнику містяться матеріали на згадану тему – аналітика і широкий фактологічний матеріал. Поради від тих, хто потрапляв в критичні ситуації.

Посібник був створений за ініціативою НСЖУ та НМПУ у рамках діяльності Об'єднаного Центру допомоги журналістам під егідою Міжнародної федерації журналістів у відповідь на суттєві зміни у журналістській професії та війну в Україні.

Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена в будь-якій формі без письмового дозволу видавця. Зміст захищено, і можливість використання будь-якого з фрагментів потрібно узгоджувати з авторами.

Упорядник Юрій Луканов.

Дизайн та верстка: Олексія Бойка.

Фото на обкладинці: Струтинський Віталій.

Даний посібник виданий за кошти, надані Європейським Союзом в рамках проекту «Building a Culture of safety, Rights and Independence for Journalists in Former Soviet Union» (EIDHR/2010/253-506)

Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не є відображенням офіційної позиції Європейського Союзу.

© International Federation of Journalists: www.ifj.org

2014

З М І С Т

Передмова.....	5
Журналісти стали мішенню.....	8
Побиття.....	8
Арешти і викрадення	12
Обстріли.....	13
Що робити?	16
Тиск зовні.....	17
Нові виклики для журналістів	17
Залякування	18
Побиття.....	19
Полонені журналісти	20
Убивства	22
Як вижити у воєнній зоні	23
Поради від досвідчених.....	23
«Лише тоді, коли не б'ють»	25
«Газету окупували бойовики».....	27
Як не психувати на війні	29
Чому загинув журналіст.....	30
Камуфляж на журналісті - смерть	31
Психологічні проблеми не помітні звичайному оку.....	33
Відгуки учасників тренінгів з безпеки роботи журналістів у гарячих точках	35
Як виживати.....	39
Поведінка в полоні	41
На окупованій території.....	42

Рекомендації з питань безпеки під час висвітлення демонстрацій та масових безладів 43

Підготовка до роботи.....	43
Поведінка на місці події / інциденту	44
Масові заворушення	45
Що взяти із собою	46
Сльозогінний газ.....	47
На блокпосту.....	49
Арешт.....	50
Пам`ятка для працівників ЗМІ щодо висвітлення бойових дій.....	51

Механізми захисту журналістів у період збройних конфліктів 53

Організація Об'єднаних Націй	53
Організація з безпеки і співробітництва в Європі	54
Міжнародний Комітет Червоного Хреста	55
Репортери без кордонів	58
Список корисних адрес та телефонів	59

Передмова

Сергій Томіленко,
в.о. Голови Національної спілки журналістів України

Медійних цех України зустрівся з неочікуваними викликами

Найголовнішими викликами для українських журналістів минулого року стали події, пов'язані з протестами проти політики президента Віктора Януковича на Майдані в Києві, анексія Криму з боку Росії та гібридна війна на Донбасі, яку здійснює Росія.

Зрив політики євроінтеграції командою Віктора Януковича вивів на вулиці десятки тисяч громадян. А побиття міліцією мирних протестувальників спонукало сотні тисяч українців вийти на протест у Києві. В кінцевому підсумку Янукович змушений був утекти з країни.

Громадянське суспільство і владна еліта України майже одноставні в тому, що усунення лояльного до Кремля президента України змусило президента Російської федерації завести війська спершу до Криму, а потім на схід України. Ці події принесли українським журналістам дуже багато неочікуваних проблем.

Наприкінці 2013 року і на початку 2014 року українські журналісти були шоковані. Вони стикнулися з безпосередньо спрямованими на них побиттями, арештами та навіть вбивствами. Після того, як почалася війна на сході, їх почали регулярно брати у полон, бити і не допускати на територію, окуповану ворогом.

Ніколи до того в Україні не переживали нічого подібного. Лише окремі журналісти України бували раніше в гарячих точках. Але і вони не очікували, що на гарячу точку перетвориться сама Україна.

Раніше в країні теж траплялися масові заворушення, які виливалися у конфлікти протестувальників з міліцією. Скажімо, у 2000-2001 роках відбулися протести проти політики тодішнього президента Леоніда Кучми. Вони так і називалися – «Україна без Кучми». Міліція досить брутально поводитися з протестувальниками, багато з них були заарештовані, а деякі отримали тюремний срок. Але журналісти тоді не постраждали. Та й масштаб тих подій був у десятки разів скромнішим від Майдану.

Українці не вірили, що якась країна може розпочати проти них війну. Тим більше, це не могла бути Росія, яка традиційно вважалася дружньою держа-

вою. Так само, як і не дуже вірили у масові репресії.

Однак спочатку під час протистояння на Майдані журналісти в Україні отримували по голові міліцейськими кийками, опинялися там, де вибухали гранати, потрапляли під обстріли з травматичної і вогнепальної зброї. А після того, як до Криму увійшли російські війська, які також розпочали так звану гібридну війну на сході країни, небезпечні ситуації збільшилися в рази. Якщо головною загрозою на Майдані було отримання травми, то на війні - отримання кулі або осколку від міни чи снаряду з відповідними наслідками.

Ще одним викликом стала діяльність російської пропагандистської машини, яка працює, ігноруючи професійні стандарти. Вона стала інформаційним продовженням агресивної політики Кремля. Ключові російські ЗМІ дуже часто вигадували факти, яких насправді не було, перекручували факти і відверто маніпулювали масовою свідомістю. Тож серед українських журналістів з'явилася спокуса: якщо їм так можна, то може і нам так спробувати?

Не можна сказати, що українські журналісти розгубилися. Вони продовжували працювати, але відсутність досвіду, відсутність елементарних знань про те, як себе поводити під час масових заворушень, або за умов війни призводила до того, що вони не усвідомлювали ризиків і потрапляли у всілякі халепи.

Наприклад, перебуваючи в неналежному місці під час масових заворушень на Майдані - потрапляли у зону дії світло-шумових гранат, які часто були "вдосконалені" так, що від їхніх вибухів врізнобіч розліталися металеві предмети. Відповідно, журналісти діставали поранення, як і протестувальники. Або ж на війні вони не усвідомлювали, що проросійські бойовики сприймають їх як ворогів і тому потрапляли до них в лабети.

Українські журналісти діставали погрози в анексованому Криму і на окупованих частинах Луганської і Донецької областей. Часто ці погрози втілювалися в життя. Декого захоплювали і кували. До інших приходили в редакцію з вимогами працювати на «нову» владу. Ще інших били або підпалювали їм автомобілі.

Тож велика частина проукраїнськи налаштованих кримських, донецьких і луганських журналістів мусила залишити свої домівки і виїхати на територію неокупованої України. Постаła необхідність у житлі, роботі, матеріальній допомозі.

Реагувати почали тоді, коли зрозуміли, що нинішнє протистояння затягується надовго. Національна спілка журналістів України і Незалежна медіа-профспілка України на партнерських засадах створили Об'єднаний центр допомоги журналістам.

Допомога надавалася по кількох напрямках. Під егідою Міжнародної феде-

рації журналістів було підготовлено п'ять тренерів для України і один для Білорусі, які навчали журналістів роботі в гарячих точках. Тренінги були проведені в більшості регіонів України.

Під егідою українського представництва ОБСЄ було розроблено і випущено Посібник для журналістів і міліції, присвячений тому, як взаємодіяти під час масових заворушень.

Медіа-профспілка в рамках Об'єднаного центру допомоги журналістам створила банк захисної амуніції для тих колег, які їдуть висвітлювати війну, але їхні редакції не мають коштів для закупівлі такої амуніції. Після повернення журналісти повертають бронжилети і шоломи назад.

З допомогою Асоціації польських журналістів, Міжнародної федерації журналістів було створено фонд матеріальної допомоги тим журналістам, які постраждали на Майдані, втратили там свою техніку, а також тим, хто виїхав з окупованих територій. Кошти до цього фонду перерахували і структури відомого українського бізнесмена Рената Ахметова.

В Об'єднаному центрі тренінги і групову роботу проводить психолог. Ці заходи користуються популярністю у тих колег, хто отримав психологічну травму від того, що відбулося.

Попри всі проблеми і «хвороби», які існують в професії, українським журналістам вдалося уникнути спокуси стати рупором влади й інструментом пропаганди на триваючій війні.

З кожним місяцем журналісти України набувають новий і новий досвід й навчаються гідно відповідати на виклики часу.

Хоча одна важлива проблема так і залишається не розв'язаною. Медійний-цех поки що не зумів примусити відповідні владні структури розслідувати справи побиття журналістів на Майдані і покарати винних.

Побиття

1 грудня 2013 року я фотографував на вулиці Банковій в Києві. Там відбувалися спроби штурмувати адміністрацію президента України. Літали камені. Вибухали світло-шумові гранати. Розпилювався сльозогінний газ. Мій колега, який працював поруч, раптово ухопив мене за плечі і притягнув до себе. На відстані приблизно одного сантиметра від об'єктиву моєї фотокамери пролетів каменюк і вдарив мене по кишені джинсів.

Коли я потім розплачувався у супермаркеті, то побачив, що чотири картки (дві кредитних і дві заощаджувальних), які я тримав у кишені, виявилися надщербленими. Це сталося від удару каменем. Вдома я побачив на нозі садно від того ж таки каменю. Це була перша і, слава Богу, єдина моя травма за час моєї роботи з висвітлення акцій протесту в Києві, які відомі усьому світові під назвою «Майдан». На відміну від дуже багатьох травмованих і двох убитих журналістів, мені пощастило.

*Так убезпечували себе журналісти на вулиці Банковій 1 грудня 2013 року.
Про шоломи тоді мова ще не ішла.*

1 грудня 2013 року в Києві відбулися події, які вперше яскраво засвідчили, що в Україні не працює традиційне під час військових або громадянських конфліктів правило, згідно з яким сторони конфліктів не чіпають медиків і журналістів. Одна зі сторін систематично порушувала це правило. Потім такий же підхід спостерігався під час анексії Криму і неоголошеної війни у на сході України. Це означає, що на території пострадянського простору можуть

не діяти усталені норми стосунків журналістів з учасниками протистояння. Тому необхідно осмислити цей негативний досвід і виробити правила поведінки.

Головний редактор «Цензор.net» Юрій Бутусов на вулиці Банковій 1 грудня 2013 року. Пізніше його побили беркутівці.

Я висвітлював 2008 року російсько-грузинську війну. Мені вдалося поспілкуватися з обома сторонами. 2009 року я працював у Молдові, де під час акцій протесту горів парламент і адміністрація президента. Мені вдалося спілкуватися з обома сторонами конфлікту. Мої колеги, які бували в багатьох гарячих точках планети, казали, що нормальна річ спілкуватися з різними сторонами. В Україні це правило перестало працювати.

Звісно, зона конфлікту - це місце підвищеного ризику і журналісти можуть бути поранені або навіть вбиті. Але в більшості випадків у гарячих точках це відбувається випадково. В Україні за період з останньої декади листопада 2013-го і до 21 лютого 2014-го, тобто за час Майдану, постраждало, як мінімум, 206 журналістів. Повторю ще раз: це стало результатом того, що одна із сторін сприймала журналістів як ворогів. Журналісти стали мішенню. Двоє журналістів убито, але немає певності, що це результат саме їхньої професійної діяльності. Однак точно відомо: один з них, В'ячеслав Веремій, показував посвідчення журналіста, після чого його вбили.

Журналісти стали мішенню

Там, на вулиці Банковій, під час штурму адміністрації президента України після кількох годин роботи в мене розрядилася фотокамера. Щоб зарядити її, я зайшов до будинку Співки письменників, який знаходиться на тій же вулиці. Через приблизно двадцять хвилин туди забіг чоловік із розбитою головою, якому медики надали допомогу. Виявилося, що «Беркут» почав розганяти повстанців. Мені пощастило, бо, як з'ясувалося, разом із повстанцями беркутівці нещадно лупцювали журналістів.

Вони не зважали, що деякі журналісти були в шоломах із написом «Преса». Інші показували посвідчення і кричали, що належать до ЗМІ. Ще інші мали професійні камери і кожному неупередженому було видно, що це журналіст.

Ось кілька характерних прикладів. Роман Купріянов, оператор телеканалу Євроньюз, знімав чоловіка, який лежав на асфальті після того, як його побили. Беркутівці у незаконний спосіб наказали йому не знімати. Роман продовжував знімати. Йому розбили голову. Він потрапив до лікарні.

Польському журналісту фрілансеру Павлу Пеньонжеку розбили голову. Журналіст показував посвідчення преси і казав, що він журналіст. Його брутально облаяли і били по голові. Павел каже, що ударів було до десятка.

Кореспондент Європейського прес-фотоагентства ЕРА Сергій Долженко розповів, що під час розгону демонстрації до нього підійшов беркутівець і «почав бити апаратуру, влучив по пальцях. «Після цього підійшов ще один і стукнув мене по руці, по голові. У порівнянні з іншими колегами, у мене майже немає наслідків від дій «Беркуту», окрім кількох синців. Я так розумію, що вони мали наказ або в них така розвага - вони цілеспрямовано б'ють журналістів. Ті, хто падали й кричали: «Я журналіст!», у відповідь отримували додатковий удар: «А, ти ще й журналіст!», - розповів він.

Фотожурналіст інформаційного агентства «ЛігаБізнесІнформ» Олександр Перевозник був побитий працівниками міліції під час висвітлення акції протесту на Банковій під час розгону повстанців. У нього розбита голова й фотокамера. Крім того, він надихався сльозогінним газом. За його словами, били 7-8 співробітників «Беркута», а потім один із них підняв його й підвів до волонтерів-медиків, які надали першу медичну допомогу. Кількаразові повідомлення Перевозника про те, що він - журналіст, не вплинули на співробітників «Беркута».

Того дня на вулиці Банковій постраждали понад чотири десятки журналістів. Деякі з них були травмовані шумовими гранатами або камінням, які використовувалися сторонами конфлікту під час протистояння. Але більшість була свідомо побита «Беркутом».

Журналістів били не лише міліціонери, але й «тітушки», тобто сформовані в загони цивільні молодики, яких влада залучила для провокування конфліктів і дестабілізації ситуації у містах України. 29 листопада, біля Маріїнського

парку у Києві «тітушки» напали на кореспондента та оператора телеканалу Нtromadske.tv Дмитра Гнапа та Якова Любича. Їх побили та відібрали техніку. Журналісти змушені були звертатися до лікарні по медичну допомогу. Дмитру Гнапу зашивали обличчя.

19 лютого, у день, коли розпочалося «гаряче» протистояння, «тітушки» на розі вулиць Великої Житомирської та Володимирської відлупцювали журналіста «Українського тижня» Олександра Михельсона. Він був на виконанні редакційного завдання. Коли показав посвідчення «тітушкам», вони повалили журналіста на асфальт і били ногами. У Михельсона була розсічена шкіра голови і він мав велику крововтрату. Також було садно на коліні. Нападники забрали у Михельсона телефон і редакційне посвідчення.

Юрій Луканов на вулиці Інститутській в Києві під час вуличних боїв 18 лютого 2014 року. Фото - Oksana Ati

Постраждалі журналісти сходяться на думці, що «тітушки» виявляли агресію, бо їм є що приховувати. Вони явно не хотіли світитися, адже такі нелегальні формування суперечать закону.

Арешти і викрадення

1 грудня 2013 року намітилася ще одна показова тенденція. На Банковій «Беркут» не лише побив кореспондента газети «Лица» з Дніпропетровська Валерія Гарагуца, але й заарештував його. Валерію Гарагуца інкримінували організацію та активну участь у масових заворушеннях біля адміністрації президента. 4 грудня Шевченківський райсуд міста Києва арештував його на два місяці. Коли протестувальники наближалися до перемоги, Валерій був звільнений - це було наслідком компромісних домовленостей між протестувальниками і владою. Але він виявився не єдиним.

Мар'яна Гавриліву заарештували 22 січня під час сутичок на вулиці Грушевського. Журналіст-фрілансер фотографував для кількох львівських ЗМІ. Його побили настільки сильно, що знадобилася спеціальна операція. У нього був перелам носа і струс головного мозку. Його рідні та колеги навіть оголосили збір коштів на допомогу журналісту. Мар'ян кілька місяців лікувався в Україні і в Польщі. У нього відібрали фотоапаратуру, гроші і кредитні картки. Суд також звинувачував його в участі у масових заворушеннях.

20 січня журналіста Радіо «Свобода» Дмитра Баркара і оператора Ігоря Ісхакова також затримали беркутівці на вулиці Грушевського. Керівник зі зв'язків з громадськістю Міністерства внутрішніх справ Іван Бурлаков пояснив тоді, що їх затримали як свідків і після опитування відпустять. Через годин п'ять їх дійсно відпустили, але вони поїхали прямо в лікарню, оскільки у обох були розбиті обличчя до крові.

Таких випадків трапилося чимало. Правоохоронні органи тільки імітували розслідування кожної зі справ.

Аналогічні методи пізніше почали використовуватися в Криму і на сході України під час диверсійної війни з боку Росії.

Обстріли

18 лютого 2014 року, у день найбільшого протистояння міліції і майданівців я працював на вулиці Інститутській, де відбувалися драматичні бої. Випала нагода зняти шеренгу «Беркуту», яка стояла дещо збоку. Коли я наблизився до неї, то почув грізні крики: «Відійди!». Я все ж таки зробив пару кадрів і швидко пішов. Потім, переглядаючи знімок, я вивив те, чого не помітив одразу. Беркутівець цілився у мене з гвинтівки. Наймовірніше з травматичної, але не можна виключати, що і з вогнепальної. Але не вистрілив. Мені пощастило.

Босць «Беркута» (четвертий зліва) цілиться а автора статті. Вулиця Інститутська 18 лютого 2014 року

Аналогічна ситуація була на вулиці Грушевського під час боїв 19 січня. Я фотографував з відстані метрів п'ятдесяти беркутівця, який цілився у когось. Раптом він побачив, що я його фотографую і перевів зброю на мене. Я сфотографував і відстрибнув за стовп.

На початку третьої декади січня стрімер телевізійного каналу «Спільнобачення» Янек Фалькевич отримав контузію лівого ока. Це сталося через вибух світло-шумової гранати на місці сутичок повстанців з поліцією. Поліцейські кинули її просто у групу людей, більшість з яких мали яскраві жилети з написом «Преса».

Янек мав операцію у Польщі і, на щастя, вона допомогла йому вилікувати

око. Але він став не єдиною жертвою стрільців із «Беркута».

Голова херсонської регіональної організації Незалежної медіа-профспілки України Олександр Тарасов працював на вулиці Грушевського 22 січня 2014 року. Мав на голові яскраву помаранчеву каску із наліпкою «Преса» і аналогічний помаранчевий жилет - такі жилети масово роздавали Незалежна медіа-профспілка і Національна спілка журналістів.

Олександр Тарасов, голова Херсонської обласної організації НМПУ був поранений на вулиці Грушевського. Ймовірно, цілили у око

«Я стояв на сходах стадіону «Динамо» за колонами, знімав бійку між «Беркутом» та мітингувальниками. Камеру було спрямовано у бік «Беркуту». В цей момент мене сильно щось вдарило по обличчю. Лікарі підхопили, подивилися, сказали, що це гумова куля була», - каже Тарасов. Він вважає, що міліція свідомо стріляла у нього саме як у журналіста.

Траплялося чимало випадків, коли міліція стріляла у жінок-журналістів. Наприклад, кореспондентка телевізійного каналу «1+1» Наталка Пісня дістала поранення ноги від пострілу. Стрімер «Спільнобачення» Галина Садомцева була поранена в ногу і в щок. Вони вважають, що в них свідомо цілилися.

Журналістку контузило на вулиці Грушевського 19 січня 2014 року

Що робити?

Я усвідомлюю, що змалював досить похмуру картину. Умови в Україні сильно відрізняються від тих умов, в яких звикли працювати журналісти. Тим не менше, не варто впадати у відчай: працювати все одно можна. Треба лише дотримуватися правил безпеки.

Журналісти під час боїв на вулиці Інститутській 18 лютого 2014 року

Тиск зовні

У травні 2014 року документаліста Олега Сенцова з Криму російська влада заарештувала разом з групою інших осіб і звинуватила його у підготовці ряду вибухів. Його перевезли до Москви. При тому не зважали на те, що Сенцов є громадянином України. Російська влада вирішила, що після незаконного приєднання Криму до Росії Олег Сенцов автоматично став громадянином Росії. Хоча він не висловлював такого бажання.

ФСБ Росії наприкінці травня заявило, що затримані мали відношення до праворадикальної української партії «Правий сектор». Сам «Правий сектор» заявив, що Сенцов ніколи не мав до нього жодного відношення.

Слідство вважає українця Сенцова громадянином Росії і не допускає до нього українського консула в Москві Геннадія Брескаленка.

Російська влада звинувачує Сенцова і ще трьох українських активістів у підготовці терактів у Криму. Правозахисники і прихильники документаліста визнають його політв'язнем, який постраждав за свої переконання. Суд кілька разів подовжував термін утримання pana Сенцова під вартою.

Європейська кіноакадемія виступила з вимогою звільнити Олега Сенцова.

Парламентська асамблея Ради Європи в резолюції про захист свободи ЗМІ заявила: «Асамблея із занепокоєністю зазначає, що Олег Сенцов, затриманий у травні в Сімферополі та пізніше доставлений в Москву, досі перебуває під слідством. Враховуючи рішення ООН про незаконність анексії Криму, Олег Сенцова має бути невідкладно передано правоохоронним органам України».

ЗМІ відзначали, що Олег Сенцов вважається активним прихильником проєвропейського руху в Україні. Він неодноразово брав участь в акціях протесту проти режиму Януковича на київському Майдані Незалежності та виступав проти анексії Криму Росією.

Залякування

журналістів стало поширеною практикою на Донбасі після початку заворушень. Явище набуло таких масштабів, що змусило відреагувати на нього Європейський Союз. На початку липня прес-служба Європейської служби зовнішньополітичної діяльності ЄС поширила інформацію про те, що ЄС звинувачує представників так званих ДНР і ЛНР у залякуванні журналістів.

«Ми рішуче засуджуємо залякування журналістів самопроголошеними «владами» у Донецькій і Луганській областях, у тому числі фізичні погрози й викрадення, як це було зазначено представником Організації з безпеки й співробітництва в Європі з питань свободи ЗМІ Дунею Міятович», - йшлося у повідомленні.

«Безпека журналістів є фундаментальною основою права на свободу засобів масової інформації, і ми закликаємо всі сторони це право дотримувати», - наголошувалося у повідомленні. ЄС закликав українську владу провести незалежне розслідування із приводу всіх недавніх випадків порушення прав журналістів.

Прихильникам так званих Луганської і Донецької народних республік необхідно було змусити об'єктивних журналістів працювати на себе. Саме тому вони проводили кампанію погроз по відношенню до незалежних ЗМІ.

З початком проросійських заворушень до редакції інтернет видання «Новости Донбасса» намагалися увірватися невідомі. Головний редактор «Новостей Донбасса» Олексій Мацука заявляв, що за ним стежать, а потім йому підпалили машину.

На початку липня 2014 року бойовики активізувалися і залякування журналістів стали системним явищем. На думку головного редактора газети «Донбасс» Олександра Брижа, саме в цей час вони вирішили схилити на свою користь засоби масової інформації.

Приходили до редакцій, погрожуючи зброєю, вимагали писати так, як це вигідно так званій ДНР. Таке сталося з виданнями: «Вечерняя Горловка» і «Кочегарка» з Горловки, «Горняк» з міста Торез та іншими. Нападів зазнавали й телевізійні компанії.

Аналогічні процеси відбувалися в Луганській області. Один з лідерів так званої Луганської народної республіки запросив головних редакторів видань Луганська і переконував працювати на «ЛНР».

Велика частина журналістів переїхала до інших регіонів України. На контрольованій бойовиками території працюють тільки ті ЗМІ, які є пропагандистами самопроголошених ЛНР і ДНР.

Побиття

7 березня 2014 року в Севастополі було побито, як мінімум, сім журналістів. Били в натовпі молодики кремезної статури, які нападали саме на тих, хто мав в руках техніку або позначки «Преса».

Кореспондент «Інтера» Андрій Цаплієнко та двоє операторів каналу зазнали побоїв легкої й середньої тяжкості. Його колега Олена Механік перебувала під сильним психологічним тиском та зазнала стресу. Антону Локтіонову завдали тяжких побоїв і зламали пальці.

Грецькому журналісту Костасу Онісенку зламали ніс і завдали побоїв. Кореспондента інтернет-видання «Русская планета» Павла Нікуліна (РФ) силовики побили до крові. Також 7 березня в Симферополі невідомі у воєнізованому вбранні напали на знімальну групу телеканалу СТБ під час прямого включення. Вони пошкодили техніку.

Андрій Цаплієнко, який є досвідченим військовим журналістом і працював на кількох війнах, вперше зазнав нападу. На його думку, це влаштували проросійські сили, щоб залякати українських журналістів і змусити залишити Крим, аби події там висвітлювалися однобоко. Висловлювалося припущення, що в побитті брали участь співробітники «Беркута», які повернулися до Криму після завершення подій на Майдані.

Ця брутальна подія стала продовженням тенденції, започаткованої на Майдані. Журналісти стали мішенню – на них полювали цілеспрямовано.

Після початку заворушень на Донбасі журналісти зазнавали нападів від прихильників Росії і так званих Донецької і Луганської народних республік. Натовп, який збирався біля захоплених проросійськими активістами обласних державних адміністрацій в Донецьку і Луганську поводився дуже агресивно.

Першими або одними з перших в Донецьку 2 березня 2014 року під час мітингу проти нової української влади протестувальники побили журналістів телеканалу «Перший діловий» і сайту «УРА-Інформ.Донбас». Люди під російськими прапорами, побачивши журналістів, назвали їх провокаторами і почали бити. В Олександра Перемота, Павла Степанка і Сергія Вольського намагалися відібрати фото і відеоапаратуру, вимагали стерти те, що вони зняли. Звернення до міліції з вимогою захистити їх не дали результату.

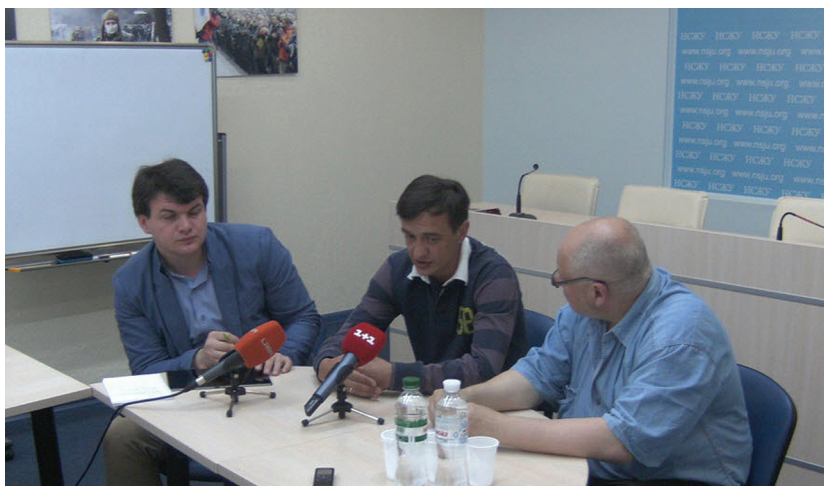
Після початку збройного протистояння до побиття журналістів долучилися і бойовики так званих ДНР і ЛНР.

За підрахунками Інституту масової інформації, протягом 2014 року сталося 285 нападів на журналістів.

Полонені журналісти

Випадки захоплення журналістів в Україні почалися ще в процесі анексії Росією Криму. У середині березня проросійська так звана армія Криму захопила Девіда Жофрійо (David Geoffrion), оператора французького телевізійного каналу Canal+. Люди в камуфляжі захопили телевізійника, коли він знімав захоплення ними бази паливно-мастильних матеріалів. Негайне втручання представників Незалежної медіа-профспілки України і Центру журналістських розслідувань, які підключили Міжнародну федерацію журналістів, дозволило звільнити телеоператора відносно швидко – приблизно за три години.

У березні при в'їзді до Криму невідомі в камуфляжі захопили двох українських журналістів Олену Максименко («Український тиждень») і Олеся Кромпляса («Главком») разом з двома активістами. Їх передали до севастопольського відділення Служби безпеки України, яке перейшло на сторону сепаратистів. Після їхнього захоплення зчинився великий шум, зокрема, на міжнародному рівні. Ряд організацій в тому числі ОБСЄ, виступили з вимогою звільнити захоплених. Через кілька днів їх звільнили. Журналісти твердять, що всю їхню апаратуру забрали.

Розмова у Прес-клубі НСЖУ і НМПУ з коломийським Івано-франківської області журналістом Євгеном Гапичем (посередині) після його визволення з полону

Захоплення у полон під час війни на Донбасі стали постійним явищем. Перший випадок стався 12 квітня, у день початку бойових дій в місті Слов'янську (Донецька область). Озброєні сепаратисти схопили журналіста «Громадсько-

го ТБ» Сергія Гришина та російського журналіста Іллю Азара. Їх звільнили швидко після допиту. Але їм заборонили працювати у місті.

В більшості випадків захоплювачі намагалися звинуватити журналістів, що вони є шпигунами України або праворадикальної організації «Правий сектор».

Журналістів часто били, погрожували вбивством, завдавали каліцтв. Репортера телеканалу «Еспreso-ТВ» Єгора Воробйова разом з кількома іншими журналістами взяли у полон російські військові під містом Іловайськом Донецької області. Всіх відпустили за винятком Єгора, якого з невідомих причин передали бойовикам так званої Донецької народної республіки. У полоні він перебував 38 днів. Під час катувань йому у двох місяцях зламали руку.

Були випадки, коли полонених українських журналістів намагалися використати для російської пропаганди – примушували давати коментарі для російських телевізійних телеканалів, з яких виплавало, що терористичні організаціями де факто є борцями за свободу.

За підрахунками Інститут масової інформації, у полоні проросійських терористів побувало 76 журналістів.

*Олену Максименко незаконно заарештували під час анексії Криму.
Незабаром після звільнення вона стала волонтеркою.*

Убивства

Протягом 2014 року на території України загинуло вісім журналістів. Семеро під час військових дій на Донбасі і один під час протистояння на Майдані.

Серед загиблих - один український журналіст В'ячеслав Веремій, який працював у газеті «Вести». 19 лютого він разом з колегою їхав на таксі додому. На розі вулиць Володимирської та Великої Житомирської побачив озброєних молодиків, так званих «тітушок», яких тодішня влада залучала для боротьби з Майданом. Журналіст намагався їх сфотографувати.

«Тітушки» помітили, що їх знімають, напали на автомобіль і почали його трощити. Витягли і побили водія та пасажирів. Колезі Веремія і водієві вдалося вирватися. А самому Веремію вистрелили в груди. Присутні на місці працівники міліції не втручалися у конфлікт. Пораненого відвезли до Лікарні швидкої допомоги. Але він помер під час операції. В'ячеслав Веремій кілька днів не дожив до свого 34-річчя. Його поховали на Лісовому цвинтарі Києва.

Незадовго до кінця року радник міністра внутрішніх справ України Антон Герашенко заявив, що справа В'ячеслава Веремія розслідувана: «Особи, які брали участь в побитті, встановлені, - сказав він, - Одного зловмисника передали під суд. Вся група «тітушок» вже встановлена. Вся вина за вбивство Веремія знаходиться на руках Захарченка (Міністр внутрішніх справ часів президента Віктора Януковича – ред.) , Дубовика (заступник Міністра внутрішніх справ часів президента Віктора Януковича- ред.) та тих осіб, яких вони залучили до цього злочину. Наразі у розшук оголошено 7 осіб». Протягом року загинули кілька інших українських журналістів. Але вони були або активістами Майдану, або служили в армії.

Як вижити у воєнній зоні

Було певна кількість випадків, коли українські військові затримували журналістів. Переважно це стосувалося працівників ЗМІ Російської Федерації, але і українців теж затримували.

У третій декаді липня Служба затримала журналіста та блогера Грехема Уїльяма Філіпса, підданого Великої Британії, який працює на російському телеканалі «Russia Today». Як повідомляли у прес-службі СБУ, після затримання Філіпс був опитаний, після чого йому зачитали рішення СБУ «про примусове видворення за межі України із заборonoю в'їзду на її територію терміном на три роки в інтересах забезпечення державної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності».

7 червня Національна гвардія України затримала журналістів телеканалу російського міністерства оборони Андрія Сушенкова і Антона Малишева. Повідомлялося, що вони підозрюються у вчиненні спостереження та зборі інформації за організацію служби на блокпості.

Незабаром їх звільнили. Повернувшись до Росії, вони розповіли, що їх затримав добровольчий батальйон «Правий сектор» і вимагав за звільнення 200 тисяч доларів.

Найкращий спосіб не бути затриманим – це легально перетинати кордон України. І поводитися у відповідності до вимог професійної етики і закону.

Чимало російських журналістів постять фотографії своїх фото зі зброєю. Відомий російський журналіст і блогер Рустем Адагамов оприлюднив фото журналістів телеканалу «Росія» із зброєю в руках.

Згідно із Женевськими конвенціями, які регулюють правила поведінки на війні, журналіст має недоторканість. Якщо якась із сторін конфлікту вбиває журналіста, то це вважається злочином і вбивцю можна покарати. Та коли журналіст бере до рук зброю, то він втрачає такий імунітет. Навіть якщо це просто фото.

На блокпосту такого журналіста можуть затримати, заарештувати, а потім пред'явити звинувачення в тероризмі. Тому для уникнення проблем журналіст не повинен мати жодної зброї і навіть фотографуватися з нею.

Наприкінці року Міністерство оборони разом зі Службою безпеки України затвердило нове положення для акредитації журналістів в зоні антитерористичної організації. Воно є на сайті СБУ і міністерства українською та англійською мовами.

Треба подати невеликий перелік документів і після перевірки ви отримаєте акредитаційну картку, з якою вас не мають права затримувати на українських блок-постах. Це дозволить вам уникнути проблем.

На українсько-російському кордоні на Донбасі є дільниця, яку не контролює

Україна. Є факти, коли через неї проходять російські журналісти, і, відповідно, у них немає в паспорті відмітки від українських прикордонників. Якщо це виявлять представники України, то журналіст може бути затриманий за нелегальний перехід кордону. Тому краще перетинати кордон легітимним шляхом.

У самопроголошених Донецькій і Луганській народних республіках теж діє система акредитації. Українському журналісту отримати акредитаційну картку там фактично нереально. Його одразу захоплять у полон.

Представники інших країн мають більше шансів. Але все одно існує небезпека. Працівники прес-служб «ЛНР» і «ДНР» можуть моніторити попередні статті журналіста. У випадку якщо їм не сподобається висвітлення подій - його також можуть затримати.

Журналіста американського видання «Vice» Саймона Островського затримали в Слов'янську. Самопроголошений мер міста В'ячеслав Пономарьов пояснив журналістці російського «Gazeta.ru» Єлизаветі Антоновій, що за їхніми даними, Саймон Островський є інформатором «Правого сектора». Він сказав, що журналістів вони затримують, щоб вимінювати на тих, кого захопили в полон українці. На щастя, незабаром журналіста відпустили.

Кореспондент польської газети «Газета виборча» Пьотр Андрусечко, працюючи у окупованому мілітарною групою під керівництвом росіянина Ігора Гірка Слов'янську, виявив, що його оголосили ворогом і поширили фото в інтернеті. Він змушений був тікати з міста в автомобілі колег з іншої країни.

Якщо журналіст прагне бути об'єктивним і не боїться називати речі своїми іменами, то навіть наявність акредитації не може бути цілковитою гарантією його безпеки на території «ЛНР» і «ДНР». Йому варто постійно стежити за офіційними сайтами «ЛНР» і «ДНР» і групами їхньої підтримки у соціальних мережах. Якщо раптом з'явиться «компрометуюча» на нього інформація, йому треба негайно виїздити з місця подій. Шлях евакуації варто продумати заздалегідь.

Характерною рисою російсько-української війни є активна участь в ній українських добровольчих батальйонів. Вони складаються не з професійних військових. Відповідно, дисципліна там не така сувора, як в регулярних армійських підрозділах. Траплялися випадки, коли бійці таких підрозділів виявляли сваволю.

При тому добровольчі батальйони все ж таки підпорядковуються українському керівництву. Вони дотримуються українського законодавства. Якщо у вас все гаразд із документами, їх боятися не слід. Але у випадку свавільної поведінки, треба постаратися негайно передати інформацію до Міністерства оборони України або СБУ. Звісно, повідомити свою редакцію, щоб вона теж вимагала навести порядок.

«Лише тоді, коли не б'ють»

Розповідь про перебування в полоні бойовиків так званої Донецької народної республіки журналіста з міста Луцьк Сергія Шаповала. Провів у полоні бойовиків так званої Донецької народної республіки 23 дні.

- Як ви потрапили у полон?

- Я вирішив записатися до ополчення так званої ДНР, щоб зробити звітні матеріали для газети. Не повідомляти, що я журналіст. Вирішив так діяти, бо українському журналісту на окупованій територією терористами території неможливо працювати легально – його зразу забирають у полон. Підійшов до агітаційного намету і, використовуючи лексику місцевого населення, попросився в лави ополчення. З будівлі обласної державної адміністрації вийшов посланець, який відвів мене до командира на псевдо «Ведмідь». Той записав мої дані, призначив позивний «Скіф», виділив матрац і спальне місце в одному з кабінетів розгромленої адмінбудівлі й запропонував відпочити.

Увечері, після шиккування мене запросили на допит. Це стандартна процедура сепаратистів, які страждають на справжню шпигуноманію.

Мене допитували 4 години, і за весь цей час ні «Ведмідь», ні інший «слідчий» не могли знайти ніяких невідповідностей в моїй легенді.

Тим часом, згадали, що в перший раз я приходив записуватися з рюкзаком. Залізли в мій телефон і продзвонили за останніми номерами. Вирахували дівчину, у якої я залишив речі. Сказали їй, що я класний пацан - воюю в Слов'янську і прислали до неї бійця за рюкзаком. У рюкзаку була моя акредитаційна картка до Верховної Ради. Там же був і ноут. «Денеєрівці» найняли людину, яка відновила викинуті в кошик файли і знайшла мої публікації. Власне, саме наявність журналістської картки стала підставою для мого затримання.

- Як з вами поводитися? Чи порушували ваші права?

- П'ятеро бойовиків били мене і вимагали зізнань в тому, що я насправді диверсант і шпигун. Мені різали ножом вказівного пальця правої руки, били електрошокером в ліве плече, попередньо поклавши на нього мокру ганчірку, аби збільшити силу удару струмом. Також били товстим словником по голові та імітували розстріл з пістолета.

Хтось із сепаратистів додумався зателефонувати журналістам телеканалу СТБ і повідомили їм про те, що в будівлі ОДА утримують журналіста, якого катують. Колеги одразу видали цю інформацію до ефіру. Сепаратисти зрозуміли, що інформація про мене якимось чином поширюється. Вони стали панікувати, адже боялися відповідальності за свої дії.

Зрозумівши, що приховати затримання журналіста не вийде, кати вирішили, що звернення, яке зроблю під тиском, змусить родичів та правоохоронців припинити можливий пошук. Для запису фальшивого звернення запросили російських журналістів з інтернет-каналу «ANNA NEWS».

Люди, яких мені соромно назвати колегами, побачивши що я сиджу в одних штанах, що мене катують, що мене під тиском змушують зробити брехливе відеозвернення, не відчули ніякого дискомфорту. Цю халтуру потім «залили» на сайт «YouTube».

- Як вас звільнили?

- 17 травня відкрилися двері і охоронець спитав моє прізвище та ім'я. Я зрозумів, що почався якийсь рух у моїй справі.

Наступного дня, близько 15.00 години зайшов інший охоронець дав їсти і повідомив, що мене ведуть «на обмін», тому маю помитися й поголитися.

Виявилось, що всі мої речі вкрадені. Вкрали навіть шкарпетки та майку. У більш-менш пристойному стані в мене лишилися шорти та кросівки. Аби не виводити мене зовсім голого мені дали футболку «Народное ополчение Донбаса». Вже близько 19-20 години мене вивів з приміщення Донецької ОДА невідомий в цивільному, який відвіз мене на територію донецького аеропорту, де висадив на дорогу і наказів йти в напрямку брами. Там мене чекали. Виявилось, що я був у списку 16 бранців, яких вимагали звільнити. Я фігурував під номером 1.

«Газету окупували бойовики»

Розповідь про напад на редакцію газети «Донбасс» та її головного редактора Олександра Брижа, голови Донецької обласної спілки журналістів НСЖУ

- Що сталося з газетою «Донбасс», яку ви очолювали?

- Нашу газету, де я був головним редактором з 1996 року, окупували бойовики так званої Донецької народної республіки, які діяли під керівництвом людей з Росії. Наше видання було незалежне - його засновник приватне акціонерне товариство, яке створив колектив редакції.

До конфлікту на Донбасі, а потім і до війни в нашому регіоні видання ставилося критично. Наш колектив був, що називається, з головою на плечах і ми називали речі своїми іменами. Ми бачили, що так звана Донецька народна республіка – мильна булька, штучне утворення, яка підтримується Росією. Газета «Донбасс» не була радикальною, але називала терористів терористами, вживала термін «самопроголошена республіка». Певний час нас не чіпали. Але журналісти почувалися, наче на порохівій бочці.

Другого червня все змінилося. До мене в кабінет заскочив журналіст, який висвітлював події в Донецьку: «За кілька хвилин у Будинок преси прийдуть озброєні люди. Треба тікати!». Я сказав, що ми будемо продовжувати працювати.

Після 9-ти ранку вони під'їхали на автобусі і двох автомобілях. Ними керував кавказець, який не виходив з автомобіля. Він це робив по рації. Спершу вони піднялися до редакції газети «Вечерний Донецк», вивели зідти головного редактора Леоніда Лапу і посадили до автобуса. Настала наша черга. До мене увірвався кавказець Мансур у супроводі автоматника. Автоматник мовчав, тому мені важко сказати, хто він був. А Мансур розмовляв з кавказьким акцентом, мав характерну зовнішність кавказця, і тому я переконаний, що він громадянин Російської Федерації.

Мансур влаштував справжній допит. Розмовляв вкрай агресивно, використовував в розмові мати. Постійно кричав, що ми вбиваємо їхніх жінок, гвалтуємо їх та інші нісенітницї. Почав мене розпитувати, на кого я працюю, як я ставлюся до ДНР. Я запитав його, що вони, власне, хочуть. Це спричинило новий спалах агресії.

Він викликав другого автоматника і під конвоєм повів униз до автобуса. Там вже сидів головний редактор «Вечернего Донецка». Вони цікавилися сейфами. Питали про документи і гроші. Але на час їхнього візиту головна бухгалтерка, в якій були ключі від сейфів, вийшла з будинку. Сейфи відкрити

не змогли. Але витрусили з мого портфеля все. Забрали телефон, ноутбук, паспорт. Гроші мої, десь 3000 гривень.

Заради справедливості треба сказати, що за кілька днів за сприяння міліції моє майно повернули, звісно, без грошей.

- Куди вас доставили в автобусі і як вам вдалося звільнитися?

- Нас повезли до обласної державної адміністрації. На 11-му поверсі спілкувалися з Річардом Ялі, помічником одного з лідерів ДНР Дениса Пушиліна. Підняли на 11-й поверх. Судячи з акценту, він теж був громадянин Російської Федерації. Почав «зворушливу» бесіду, що ми повинні «правильно» висвітлювати діяльність ДНР. Мансур був присутній тут же. І каже: «Та давай їх на площу виведем і публічний розстріл зробимо». Ось в такому тоні була розмова.

В кінцевому підсумку Річард Ялі заявив: «У вас два варіанти: або ви працюєте на нас, а якщо ні, то ми розгромимо ваші редакції. Ми знаємо, де ви живете, які ваші родини». Врешті, нас відпустили.

Я повернувся на роботу і негайно видав наказ про призупинення діяльності редакції. Всіх співробітників відправив у відпустки. Потім заскочив додому. Ми переночували у друзів і наступного ж дня виїхали з Донецька. Там у мене залишився будинок. У дорослого сина - квартира. А найбільша втрата - друкарня, яка належить приватному акціонерному товариству «Редакція газети «Донбасс»...

Як не психувати на війні

У перші дні окупації Криму я опинився разом з двома колегами біля державної телекомпанії в Сімферополі, куди зайшли російські «зелені чоловічки». Ми стояли перед входом з камерами в руках. Раптом з-заду до нас підійшла жінка і почала кричати на тему «що ви тут робите і хто дозволив?».

Несподівано для себе я так заверещав на неї, що вона на кілька секунд оніміла. Правда, потім знову почала горлопанити.

Але я не про неї, а про себе. Я вже навчився контролювати свої емоції, зокрема, під час Майдану. Я там бачив усяке. Ви самі розумієте, що, коли реагувати бурхливо на кожен жакливий епізод, то можна збожеволіти. Тому з часом виробилася певна відстороненість від подій.

Але ж все це нікуди не дівається. Воно накопичується і врешті стається вибух на зразок того, що сталося зі мною в Криму.

Про це згадалося на тренінгу з безпеки від лондонського Інституту війни і миру, який організував Інститут розвитку регіональної преси. Він тривав довше, ніж тренінг, який пропонує наш центр допомоги журналістам, відповідно там обговорюється більше тем.

Серед них - посттравматичний синдром. Журналісти, які бувають на війні, уже потім, уже вдома найрізноманітнішим чином реагують на те, що там побачили. Плачуть, не сплять, постійно розповідають про те, що там бачили і не можуть зупинитися.

Тренер дуже повно змалював це явище, але вихід запропонував лише один - зустрітися з кимось, хто теж був на війні, піти з ним на пиво і побалакати. Мені здається, що це, як мінімум, не єдиний прийом.

Для нас це актуальніше більше, ніж для будь-якої іншої країни, адже в нас журналісти не просто на війну їздять, але й велика кількість з них мусила виїхати зі своїх міст, адже там війна і є ризик, що їх переслідуватимуть за погляди. Думаю, що це - не менша травма, ніж споглядати жахіття війни.

Чому загинув журналіст

Смерть російських журналістів під час мінометного обстрілу має стати уроком для всіх колег. Йдеться про вкрай непрофесійні дії з точки зору безпеки. На відео, яке ви можете подивитися за лінком нижче, свідок подій розповідає як це сталося. В даному випадку йдеться не про те легально чи нелегально вони перетнули кордон (Дмитро Тимчук твердить, що нелегально). Не про те, чи правду вони розповідали про цю війну чи ні. Мова про суто практичні дії, які стали причиною загибелі. .

<https://www.youtube.com/watch?v=x77myzRn4Bk#t=213>

За словами таксиста, який підвозив журналіста і оператора на місце події, вони разом з бійцями, які підтримують так звану Луганську народну республіку, виїшли на дорогу. Бійців цих було 15 чоловік. Таксист не каже про це, але можна припустити, що бійці були у камуфляжі і зі зброєю в руках.

Коли люди в камуфляжі виходять на дорогу, то цілком очевидно, що вони стають мішенню для противника. Що, власне, і продемонстрував український гранатометник, стрільнувши у натовп військових. Оскільки військових було багато, то цивільні цілком могли серед них «загубитися» і стати непомітними.

Тож журналісти порушили елементарну річ: приєдналися до тих, хто потенційно міг стати об'єктом атаки. Перебуваючи поряд з ними під час вибуху міни, вони й постраждали.

Крім того, журналісти не мали жодних професійних позначок. Лише бейджик на грудях. Здала такий бейджик роздивитися неможливо. Про бронезилет і про каску з написом «Преса» я навіть не кажу. Хоча телеканал, який належить російській армії, більше, ніж будь-який інший може забезпечити своїх працівників захисною амуніцією. Її відсутність стала ще однією з причин загибелі.

Війна і масові безпорядки відрізняються від інших місць роботи журналістів. Тут особливі правила. Тут особливий досвід. Ці правила і досвід написані кров'ю. Практика показує, що журналісти, їдучи в гарячі точки, мають хіба що найзагальніші уявлення про правила безпеки. Саме тому вони дуже часто потрапляють в полон, саме тому вони стають жертвами побиття, а тепер і гинуть.

Медіа-профспілка і спілка журналістів під патронатом Міжнародної федерації журналістів підготували шість тренерів, які навчають журналістів правилам безпеки роботи в гарячих точках. Я теж увійшов до числа цих тренерів. Я маю досвід роботи в Грузії в 2008 році, в Молодві, коли там палили парламент. Також пройшов весь Майдан, бував кілька разів у Криму і на сході під час відомих подій.

Впевнено скажу: тижневий курс під керівництвом досвідченого тренера дав мені можливість систематизувати свій досвід, а також співвіднести його зі світовим досвідом.

Я разом з іншими тренерами їздимо зараз по країні і проводимо тренінги з безпеки для колег, які хочуть працювати у гарячих точках, зокрема, на сході.

Камуфляж на журналісті - смерть

На медіа-тусовці Миколаєва у ФБ відбувається дискусія. Є люди, які ставлять під сумнів тезу, що журналісти не мають бути на місці подій в камуфляжі. На прохання члена медіа-профспілки з того міста Тетяни Локацької я виклав деякі міркування з цього приводу:

Кілька днів тому журналісти з громадського ТБ Кременчука супроводжували активістів на передову, де останні передавали гуманітарну допомогу армії. Журналісти одягнули на себе камуфляж. Журналістів не пропустили наші військові на блок-посту.

Якщо журналіст одягає камуфляж, то він автоматично стає мішенню для військових. Адже коли військовий веде вогонь, то в нього нема часу розбиратися цивільний це в камуфляжі, чи військовий. Камуфляж - значить ворог. Підвищується ризик отримати кулю в лоб.

Звісно, цивільних на цій війні терористи теж не шкодують. Але це побічний ефект від війни. Все ж таки головний ворог - військові. І коли терористу доведеться вибирати, в кого стріляти під час бою, то він, певна річ, вибере військового.

Журналісти на війні. Більшість дотримується правил безпеки - носить одяг з написом "Преса". Але один з них ризикує життям, будучи вбраним у камуфляж. Фото Сергія Харченка

Якщо журналіста в камуфляжі захоплюють в полон, то перепрограмовані російською пропагандою мізки терористів стопроцентно сприймають його як шпигуна «Правого сектору». Цивільних вони теж так сприймають, але принаймні їх можна переконати, що це не так. В камуфляжі це зробити буде значно важче.

Я висвітлюю події на війні. Я в більшості випадків не супроводжую армію. Дію самостійно. Але коли бував разом з іншими журналістами біля армійців, то ЖОДНОГО журналіста не бачив у камуфляжі.

Вищенаписане - не мої фантазії, а міжнародні правила, які, як і військові статuti, написані кров'ю. Якщо комусь хочеться ці правила спростувати - це його вибір. Але, в такому випадку, не ображайтеся, якщо куля знайде вас першого.

Додам ще: існує Женевська конвенція, яка регулює стосунки на війні. Це міжнародні закони, які охороняють журналістів. Згідно з цими правилами, журналіст не має права брати зброю. Якщо він бере зброю, то перетворюється на сторону конфлікту. Якщо його вб'ють без зброї в руках, то Конвенція вважає, що це вбивство і убивця може бути покараний.

Якщо його вб'ють як людину зі зброєю, то це вважатиметься вбивство комбатанта, тобто учасника бойових дій і це не вважатиметься злочином. Крім того, журналіст, який бере до рук зброю, дискредитує професію. Він дає підстави говорити, що журналісти є учасниками конфлікту на боці однієї зі сторін і, відповідно, змінює ставлення до журналістів з боку учасників конфлікту. Журналістів тоді сприймають як таких, яких можна вбивати.

На останок: розумні люди вчать на чужих помилках. Нерозумні - на своїх. Але на війні своя помилка може бути останньою.

Психологічні проблеми не помітні звичайному оку

Об'єднаний центр допомоги журналістам, який створили Незалежна медіа-профспілка і Національна спілка журналістів, серед іншого передбачає надання психологічних послуг. Цей напрямок роботи очолює психолог Наталя Улько.

- У журналістів, які змушені були виїхати з території анексованого Криму і окупованого Донбасу, - каже Наталя Улько, - крім видимих проблем, є ще проблеми, котрі не розгледити з першого погляду. Якщо втрачене житло і робота – це очевидно, просто і зрозуміло, то раптова неадекватність реакцій на ті чи інші подразники або події може викликати питання: чому таке відбувається? А відповідь лежить у царині психології і не може бути простою і однозначною.

- Які конкретні проблеми мають журналісти?

- До нас на тренінги приходять журналісти-вимушені переселенці. Серед них чимало тих, які у себе вдома була достатньо успішними, відомими професіоналами. Але вони знезацька випали зі звичного середовища, із звичної системи цінностей.

В них стаються родинні конфлікти, конфлікти з друзями, адже нерідко родичі журналістів або їхні друзі підтримують окупантів, що унеможлиблює нормальне спілкування. Це значить, що розпалося традиційне коло людських зв'язків.

Журналісти відчувають власну вину через те, що відбулося, відчай від неможливості змінити ситуацію. Ті, хто мав би допомагати їм, насправді здаються байдужими, не виконують те, чого від них очікували. Це додає ще більше сум'яття в голову журналіста. Як наслідок -роздратування, тривога, відчуття втоми, порушується сон, змінюється апетит, змінюється режим дня. В такому стані є ризик, що людина не зможе адекватно зібрати інформацію для статті, радіо- і телевізійного репортажу.

Відповідно трапляється найстрашніше - найголовніша психологічна поразка: журналіст не може більше працювати в професії. Психолог тут може дуже багато зробити, щоб відновити адекватне сприйняття світу, щоб не допустити, аби хорошого журналіста було втрачено для суспільства. Власне, в цьому і мета нашої роботи в Об'єднаному центрі допомоги журналістам.

- А як щодо проблем у журналістів, які відправляються висвітлювати війну?

- Керівництво редакцій часто не усвідомлює, що журналістів, яких відправляють в зону бойових дій потрібно не тільки вчити правилам поведінки в гарячих точках, але і психологічно готувати.

Треба виробити правила безпеки для журналіста, який працює в умовах ві-

йни, в тому числі і психологічні. Йдеться про вміння: визначати рівень своїх можливостей.

Це передбачає знання своїх слабких місць чи факторів ризику для психіки; вміння економно використовувати свій особистий емоційний ресурс; використовувати різні засоби для зменшення стресу; відслідковувати зміни в емоціях, поведінці та своєму психологічному стані; звертатися за допомогою до керівництва чи спеціаліста-психолога у разі потреби.

І питання професійної етики теж може викликати психологічний дискомфорт. Адже вони відправляються висвітлювати не війну, яку журналіст може сприймати відсторонено. Йде війна проти твоєї країни.

Журналіст може відчувати конфлікт громадянина, який бажає своїй країні перемоги, і професіонала, який мусить бути рівновіддаленим від учасників подій.

Ми маємо дуже багато питань в новій для країни ситуації. Але наполегливо шукаємо відповіді. Напрацьовуємо унікальний досвід. Певна, що він стане в пригоді не лише нам, але й журналістам інших країн.

Відгуки учасників тренінгів з безпеки роботи журналістів у гарячих точках

Гаряча точка – місце для підготовлених професійно журналістів

Українські журналісти пройшли тренінги з безпеки роботи в гарячих точках організовані Об'єднаним центром допомоги журналістам під егідою Міжнародної федерації журналістів. Вони розповідають про те, як це змінило їхнє ставлення до роботи в небезпечних умовах і дали по три поради своїм колегам.

Євген Гапич,

фрілансер з міста Коломия Івано-Франківської області.

У квітні 2014 року був взятий у полон представниками так званої Донецької народної республіки. Пробув там дві доби.

- Якби я перед моєї поїздки пройшов тренінг з безпеки по роботі в гарячих точках, то я не став би йти і фотографувати сепаратистів «в лоб». Я би знайшов якусь безпечну точку, в якій мене було б тяжко захопити. Звідти фотографував би.

Був випадок, коли військові порадили мені не брати каску і бронежилет. Я послухався, а тут почався артилерійський обстріл. Я заховався, але укриття було дуже ненадійне і якби воно обвалилося, то без каски мені було б непереливки. Якби пройшов тренінг перед тим, то такої помилки не зробив би.

Поради:

- Фотографуйте військові дії з безпечної точки, щоб вас не могли ані захопити в полон, ані підстрелити.
- Завжди тримайте бронежилет і каску при собі, навіть тоді, коли не стріляють. Все миттєво може змінитися і без захисного спорядження ви ризикуєте життям.
- Плануючи поїздки до гарячої точки, будьте гнучким – не догматизуйте плани. Будьте готові швидко їх змінити відповідно до зміни обстановки.

Маріанна Харді, чернігівська фотожурналістка-фрілансер. Під час конфлікту на Майдані її побив «Беркут», вона отримала струс мозку.

- Після тренінгу з безпеки я зрозуміла свою помилку. Не треба було працювати в натовпі. Коли «Беркут» почав переслідувати протестувальників, то я бігла в натовпі і вони наздогнали мене і били.

Поради:

- У місцях масових зворушень не працюйте в натовпі, який може зазнати нападу. У цьому випадку ви можете стати жертвою. Працюйте з безпечного місця.

- Ми були вдвох з колегою, який прикривав мені голову, коли мене били. Без нього могло бути гірше. Краще працювати маленькими групами, страхувати одне одного.

- Треба уникати прямого контакту з тими учасниками подій, які можуть становити загрозу.

Анастасія Шибіко, журналіст-фрілансер зі Львова.

- Перші поїздки в зону АТО були для мене своєрідною «романтикою», коли думала, що мене обминатиме кожна куля. Коли когось поранило, а тебе – ні, думаєш, що ти безсмертний. Згодом ця «романтика» зникла, коли мені довелось бачити, як медики надають першу допомогу пораненим. І тоді зрозуміла: медики не всюди є. Від тебе може залежати чиєсь життя. Так само, як твоє життя може залежати від когось, хто у випадку поранення надасть тобі першу допомогу. Я записалася на курси медичної допомоги, а потім пішла на тренінг із загальної безпеки журналіста.

Поради:

- Неймовірно важливо володіти прийомами першої медичної допомоги.

- Добрий журналіст – це живий журналіст. Безпека і здоровий глузд – понад усе! Мінімізуйте ризик. Якщо є небезпека, що збирання матеріалу може закінчитися вашою загибеллю, то відмовтеся від такого матеріалу. Завтра зробите ще один.

- Не брати в руки зброю, навіть не думати про фото чи відео зі зброєю. Інакше вас сприймуть за учасника бойових дій і ви можете отримати кулю.

Влад Савенок,

кореспондент інтернет-видання «Високий вал», Чернігів.

- Уже після курсів я зробив помилку, яка могла стати причиною мого полону. У селищі Кремінна в Луганській області я відкрито брав інтерв'ю біля міліції. Потім переглянув конспект тренінгу і зрозумів, що був неправий. Адже там було сказано, що треба добре вивчити настрої місцевого населення і діяти у відповідності з ними. Я не врахував, що тамтешня міліція підіграла сепаратистам і могла мене їм здати. На щастя, я не постраждав.

Поради:

- Я дуже добре вивчив ситуацію на фронті перед поїздкою, щоб знати розташування сил і не потрапити випадково у полон.

- Я змінив свої профілі у соціальних мережах, максимально зашифрував їх, щоб не можна було вирахувати мої погляди і не давати при можливому полоні зайві підстави сепаратистам звинувачувати мене у нелояльності до них.

- В своєму плані неодмінно зазначайте шляхи відступу на випадок несподіваного нападу. Так ви уникнете полону.

Анна Прокашва,

кореспондент Харківської обласної державної телерадіокомпанії.

- До того, як я навчалася на тренінгу з безпеки я просто не знала, що робити під час обстрілу і лише щастя, що я залишилася жива.

Поради:

- До рефлексії натренуйте виконання правил безпеки під час обстрілів.

- Вся ваша поведінка повинна бути спрямована не лише на те, щоб зібрати матеріал, але і щоб повернутися до редакції живим і здоровим. Дуже добре вивчіть правила безпеки і дотримуйтеся їх.

- Не їдьте на війну тільки заради задоволення власних амбіцій.

Євген Доброслов, журнал «Кордон», кореспондент.

- Я став особливого значення надавати не тільки тому, як поводитися під час артилерійських обстрілів, але і тому, як не привернути увагу, не ставати спокусливою мішенню. Адже нерідкі випадки, коли людина просто вийшла покурити в районі передової, а туди прилетіла міна.

Поради:

- Неодмінно вивчити особливості усіх видів артилерійської зброї, щоб знати як ховатися від обстрілів з кожного конкретного виду зброї.

- Аптечка ваша має бути не просто аптечка, а така, обладнання якої дасть вам змогу допомогти самому собі під час поранення. Адже може статися так, що нікого не буде поруч. Але щоб знати, як допомогти собі, треба піти на спеціальні курси.

- Мати альтернативні засоби зв'язку для передачі інформації. Адже мобільний телефон досить легко вираховується і він може «допомогти» вам стати мішенню

Як виживати

Виконувати свої обов'язки можна навіть за таких складних умов, коли закони і правила не працюють. Правда, готові рецепти на всі випадки життя зараз запропонувати важко. Треба виявляти гнучкість і ухвалювати рішення в залежності від конкретних обставин.

1. Безнадійною для журналіста ситуація може виглядати лише, коли він дивиться на ситуацію збоку. Коли він дізнається про розклад сил всередині, то зможе осмислено приймати рішення з найменшим ризиком для себе. Тому перед поїздкою до регіону варто вивчити тамтешнє становище. Прочитати те, що вже писали ЗМІ про цей регіон. Знайти контакти місцевих мешканців і їх розпитати.
2. Якщо ви перебуваєте на місці, де відбувається конфлікт, і не збираєте на даний момент інформацію, то краще не мати ознак журналіста. Сепаратисти і їхні прихильники часто виявляють до журналістів невмотивовану агресію. Показувати, що ви журналіст, треба лише тоді, коли цього вимагає необхідність. Наприклад, є потреба взяти інтерв'ю або сфотографувати.
3. Нема універсального підходу щодо використання жилетів і касок з написом «Преса». Якщо якась із сторін сприймає журналістів як ворогів, то це може для журналіста закінчитися погано. Тому вирішувати чи носити жилети чи ні варто після того, як буде вивчена ситуація і настрої сторін.
4. Перед тим, як вступати в контакт з агресивною стороною подій, варто придивитися, відчувати настрій. Якщо нема ознак відвертого роздратування і озлобленості, то можна пробувати почати розмову. Якщо виявляться хоч найменші ознаки невдоволення, то не варто продовжувати, а відійти.
5. Якщо хочете сфотографувати з близької відстані, то неодмінно треба попросити дозволу. Якщо об'єкт вашого інтересу відмовить, то не варто наполягати.
6. Не варто вступати в дискусії з сепаратистами. Ви їх все одно не переконаєте, але можете викликати їхню агресію, яка закінчиться непередбачувано.
7. Якщо вас захопили в полон, то треба намагатися будь-яким способом передати інформацію колегам, щоб вони підняли шум. Для цього варто мати два мобільних апарати. Один з них приховати десь в глибині, щоб при обшуку його не могли вилучити. Якщо запасний телефон теж вилучений, то шукайте інші можливості.
8. Якщо ви дізналися, що вашого колегу захопили в полон, то негайно по-

ширше про це інформацію. Зокрема, донесіть її до ЗМІ і до організацій, які захищають права журналістів. Просіть, щоб вони не тільки оприлюднили інформацію, але також по можливості здійснювали тиск на сепаратистів іншим способом - наприклад, знайшли номер телефону керівника сепаратистів і дзвонили йому, вимагали звільнення. Тиск міжнародних організацій на зразок Міжнародної або Європейської федерації журналістів може бути особливо ефективним.

Ці рекомендації найзагальніші.

Нема універсального підходу щодо бронезилетів і касок. Фото Сергія Харченка

Поведінка в полоні

1. Неодмінно треба знайти можливість повідомити, що ти потрапив у полон. І навіть не боятися давати інтерв'ю російським журналістам, які використовують це в своїх інтересах, але ви поінформуєте, що ви в полоні. Ваші друзі і рідні будуть знати, що за вас треба боротися.
2. Сепаратисти вимагають надати паролі від електронної пошти і від профілів в електронних мережах. Варто завести нейтральний профіль і поштову скриньку, на ній нічого важливого. Тоді це не викличе роздратування їхнього через вашу позицію.
3. Треба налаштуватися на одну психологічну хвилю із тим, хто з вами спілкується. Спробувати відчутти розумовий рівень людини. Це може бути колишній працівник російського ФСБ – з ним треба говорити на більшому інтелектуальному рівні. Якщо це примітивний слідчий то треба з ним спілкуватися простими словами.
4. Вербальний контакт дуже важливий. Якщо ви з людиною дружнього поговорите, то психологічно їм важче вас бити. Треба знайти тему. Яка їх цікавить. Також люди, з якими у вас контакт, можуть вам робити послуги, наприклад, приносити їжу, адже там годують нерегулярно. Не гребувати спілкуванням навіть з ополченцями невисокого інтелектуального рівня, щоб вони не сприймали вас як ворога.
5. Коли б'ють, то треба падати спиною до стіни і на правий бік, щоб захистити хребет і печінку. Треба верещати, показувати, що ви втратили контроль над собою. Коли ж припиняють бити, то вести нормальну розмову. Щоб вони відчували, що конструктивно можна балакати лише тоді, коли не б'ють. Таким чином це може спонукати їх відмовитися від насилля.
6. Варто пояснювати, що затримання і катування журналіста не дуже добре виглядає. І це погано впливає на імідж тих, хто затримує. Розказувати їм про корпоративну солідарність журналістів, про шум в світі, що це може дійти до дуже негативних наслідків для них, але робити це делікатно, без агресії.
7. Не треба відмовлятися від того, що вам дають поїсти. Бо там нема гастрономічних визисків. Харчування – не регулярне. І якщо не підкріплювати організм, то може виникнути крична ситуація.
8. Треба показати, що ти нібито свій, що схожий на них. Це психологічно обеззброює тих, хто взяв тебе у полон.

На окупованій території

1. Якщо територія вже окупована, то треба закривати редакцію і переїжджати на територію, яку окупанти не контролюють. Треба намагатися відкрити редакцію за межами окупованого регіону і скоріш за все готувати газету дистанційно. Жити в одному місці, газету верстати в іншому, а друкувати ще в іншому.
2. Якщо до редакції прийшли бойовики, то треба поводитися дуже обережно. Краще мовчки переносити те, що вони кажуть, бо вони експресивні, можуть неадекватно поводитися, застосувати зброю або покалічити.
3. Коли журналіст збирається їхати в зону військових дій, йому треба оцінити ступінь ризику на території, куди він збирається. Для бойовиків правила не діють. Відповідно, журналіст може бути викраденим, взятим у заручники, тощо. Тому варто продумати кожну можливу ситуацію і вихід з неї.
4. Важливо, щоб журналіст, який виїздить до гарячої точки - постійно перебував на зв'язку з редакцією. Треба домовитися: якщо він протягом певного часу не виходить на зв'язок, то редакція має розуміти, що журналіст потрапив у халепу, і треба вживати заходи для його пошуку і допомоги.

Фото Сергія Харченка

Рекомендації з питань безпеки під час висвітлення демонстрацій та масових безладів

від Міжнародної федерації журналістів (розроблені у 2013 році)

Підготовка до роботи

1. Плануйте свою роботу заздалегідь. Дізнайтеся, чого чекати. Дізнайтеся, де і як можна отримати допомогу. Дізнайтеся, які місця є безпечними.
2. Домовтеся наперед про конкретні місця зустрічі із членами вашої команди (фотограф, оператор, продюсер, тощо) на той випадок, якщо ви виявиться розділитеся.
3. Майте при собі мобільний телефон і бажано супутниковий телефон, у які заздалегідь внесіть номери ваших екстрених абонентів, і налаштуйте їх на кнопки швидкого набору. Це полегшить ваше спілкування із редакції та колегами, з якими працюєте на місці.
4. Завжди майте при собі аптечку та вмійте нею користуватися.
5. Завжди майте при собі захист для очей (окуляри для плавання, окуляри для будівельних робіт або які не б'ються (протиударні), шитки для обличчя чи протигаз.
6. Одягайте вільний одяг із натуральної тканини з довгим рукавом. Такий одяг не буде так швидко і легко, як одяг із синтетичних тканин. Пам'ятайте, що завжди існує ймовірність використання запальних бомб (коктейлів «Молотова»).
7. Обирайте одяг, який відрізняється за кольором від уніформи поліцейських чи військових.
8. Обирайте зручне та якісне взуття. Практичне та прилягаюче, із хорошою шнурівкою взуття є вкрай важливим.
9. Завжди майте при собі невеликий рюкзак із достатньою кількістю їжі та води, щоб протриматися впродовж доби у тому випадку, якщо ви не зможете вийти із території масових безладів. Цей рюкзак також можна використовувати як щит проти гумових куль, водометів, каміння. Переконайтеся, що рюкзак має ремені для кріплення навколо грудей та навколо талії, що важливо, коли треба швидко бігти, втікаючи у безпечне місце.
10. Візьміть із собою призначені вам ліки (якщо ви їх постійно приймаєте) та ліки на випадок небезпечної ситуації, особливо такі, які продаються без рецептів. Ліки мають бути в оригінальних аптечних упаковках із відповідним маркуванням.

Поведінка на місці події / інциденту

1. Завжди залишайтеся у команді, разом. Безпека залужить від кількості людей, особливо в нічний час. Потурбуйтеся, щоб бути разом, особливо якщо відбувається погіршення ситуації.
2. Завжди майте з собою редакційне посвідчення чи прес-карту, але не тримайте його на видному місці, якщо це привертає зайву увагу. Не потрібно називати себе представником преси, якщо це може викликати агресію чи роздратовувати натовп.
3. Не привертаючи зайвої уваги, можете робити невеликі помітки. Не носіть ноутбуки чи інші гаджети із логотипами вашого медіа на кришці чи чохлі.
4. Брати чи записувати інтерв'ю можна лише поза межами того місця чи території, де відбуваються масові заворушення.
5. Якщо ви знаходитися на місці як журналіст – то ви не повинні бути у натовпі. Адже лише поза натовпом можна бачити, що відбувається. Пересувайтеся чи проходите попри натовп протестувальників, Люди, які кидають каміння чи інші предмети – зазвичай роблять це із середини натовпу, щоб потім можна було у ньому розчинитися.
6. Якщо ви фотограф чи оператор, то обирайте для зйомки вищу точку, звідки буде кращий огляд місцевості.
7. Тікайте, якщо ви бачите поліцейських, які біжать у ваш бік у захисному спорядженні, оскільки вони можуть сприйняти вас як одного із протестувальників.
8. Не піднімайте жодних предметів чи речей із землі. Залишайте все, що заважає вам бігти. Якщо ви взяли в руки камінь, кинутий протестувальниками – то з боку це може виглядати, наче ви збираєтеся його кидати. Якщо ви піднімете балон від сльозогінного газу, то можете отримати опік руки.
9. Не чиніть опір під час арешту. Якщо вас арештували під час акції протесту, то ви потрапите в зону очікування, і у зв'язку із великою кількістю затриманих доведеться чекати, поки вас викличуть. Про те, хто ви (представник ЗМІ) – говоріть у зоні очікування, де працівники поліції вже більш спокійні та розслаблені.

Масові заворушення

1. Залишайтеся спокійними та зосередженими, коли ситуація починає загострюватися. Реагуйте на небезпеку чи ознаки небезпеки. .
2. Будьте готові у будь-який момент втекти від диму, вогню, поліції та предметів, які кидають. Коли ви будете все це робити – потрібно пригинати голову до низу.
3. Сльозогінний газ. Якщо є ймовірність, що буде застосовуватися сльозогінний газ – станьте проти вітру. Якщо ви постраждати від сльозогінного газу та тікаєте від поліції, то це треба робити якомога швидше, і при цьому намагатися часто не дихати. Після того, як доберетеся до безпечного місця – промийте очі водою (для цього треба з собою мати пляшку води). При цьому можуть бути больові відчуття, але краще промити очі, аніж не робити цього. Людям, які хворі на астму, мають захворювання дихальних шляхів чи інфекційні хвороби, вагітні жінки, особи, які мають хронічні захворювання чи слабкий імунітет, епілепсію, інфекційні захворювання очей, хто носить контактні лінзи – мають уникати місць, де може застосовуватися сльозогінний газ.
4. Якщо ви носите контактні лінзи, і при цьому подразнююча речовина потрапить під лінзи, то це може призвести до значного подразнення чи ушкодження. Краще у таких ситуаціях носити окуляри.
5. Гумові кулі. Їх поліція використовує найчастіше. Якщо ви не можете втекти чи сховатися, то поверніться до поліції спиною, опустіться на коліна, нахиліть голову та захищайте обличчя. Рюкзак може бути додатковим захистом при цьому. Якщо ви турбуєтеся про спину, то можете одягати мотоциклетний захист, якщо це не заважає вільно пересуватися та бігати.
6. Водомети. Їх появу легко відслідкувати, але може статися, що ви потрапите під їх дію. Якщо це сталося – поверніться спиною, присядьте, закрийте очі та складіть руки перед вашим носом та ротом «хатинкою», щоб мати можливість дихати. Знайте, що струмінь води може вас просто змести.
7. Працюйте у команді та тримайте в голові арту шляхів евакуації, якщо ситуація стане критичною
8. Після того, як повернетесь у редакцію – проаналізуйте з колегами ситуацію, щоб винести з неї корисні висновки.

Що взяти із собою

На роботу в гарячих точках рекомендується взяти наступні речі:

Вміст рюкзака:

- Бейсболка
- Стандартні захисні окуляри
- Окуляри для дайвінгу (захист від сльозогінного газу)
- Респіратор (захист від сльозогінного газу та пилу)
- Особиста аптечка першої допомоги
- Наколінники
- Маленький вогнегасник
- Одноразові беруші

Додатково:

- Бронежилет 1-2 класу захисту (проти удару ножом)
- Вогнезахисний спрей
- Вогнетривка нижня білизна (потрібний вам розмір)
- Взуття зі сталевим носком
- Яскравий жилет із світловідбиваючими елементами
- Захисні рукавички

Сльозогінний газ

Сльозогінний газ використовується для контролю під час масових безпорядків та для розгону натовпу. Його головна мета – завдати болю. Наслідки газу є тимчасовими. І можна розраховувати, що більшість симптомів минуть самі за декілька годин після контакту.

Симптоми після впливу сльозогінного газу

- Гострий біль, відчуття печії у області носу, рота, очей та шкіри.
- Сльозотеча
- Затуманений зір
- Нежить
- Посилене слиновиділення
- На шкірі може з'явитися висип та хімічний опік
- Кашель, ускладнене дихання, відчуття задухи
- Дезорієнтація та розгубленість, що може призвести до паніки
- Відчуття сильного гніву

Сльозогінний газ як правило виробляється та застосовується у вигляді гранати, яка закріплюється на кінці гвинтівки і вистрілюється за допомогою холостого пострілу. Тобто, коли застосовується сльозогінний газ, то можна почути постріли. Не думайте, що стріляють в вас. Не панікуйте. Озирніться після того, як почули постріл, і спробуйте відійти в бік від лінії польоту гранати. Гранати зі сльозогінним газом часто вибухають у повітрі, вивільняючи металевий контейнер, з якого виділяється газ.

Цей контейнер – гарячий, тому не торкайтеся його. Не піднімайте гранату зі сльозогінним газом, яка не вибухнула. Вона може вибухнути і травмувати вас. Найкращий захист від сльозогінного газу – це протигаз чи дихальна маска, але якщо немає спеціальної маски, то є кілька інших способів мінімізувати негативний вплив та шкоду. Якщо ви передбачаєте, що можете зазнати впливу сльозогінного газу, то можна прикрити чи обмотати рот та ніс вологим чи намоченим в оцті (лимонному сокові) рушником.

Носіть із собою поліетиленовий пакет із просякнутим лимонним соком чи яблучним оцтом невеликим рушником чи хустинкою. Якщо ви сильно надихалися сльозогінним газом – то дихайте через нього. Також можуть допомогти випари від подрібненої цибулі, якщо потримати її перед носом.

Не панікуйте. Якщо ви будете дихати частіше та глибше, то ви будете вдихати більше газу, і це викличе біль.

Одягайте багато шарів одягу. Після того, як верхній шар одягу був просякнутий газом, то його треба зняти. Намагайтеся у якості верхнього одягу мати речі із водонепроникної тканини. Як виняток – можна використовувати пластикові пакети для сміття, якими можна прикритися.

Важливо мати захисні окуляри. Ми можете використовувати добре прилягаючі окуляри для плавання, якщо не маєте спеціальних окулярів для хімічного захисту. Не користуйтеся контактними лінзами у тому місці, де є ймовірність потрапити під сльозогінний газ. Якщо все ж таки ви маєте контактні лінзи – негайно їх зніміть. Вони можуть завдати шкоди як і все інше, що не можна промити.

Майте додатковий комплект основного одягу (включаючи шкарпетки), щоб перевдягнутися. Одяг, забруднений сльозогінним газом, треба буде добре провітрити і випрати (окремо від інших речей), після чого ним можна буде знову користуватися.

Якщо у вас при собі немає захисних окулярів чи маски, то ви можете дихати повітрям всередині вашої сорочки чи куртки, оскільки там менша циркуляція повітря і менша кількість газу. Але це – на короткий час, бо тканина всотує газ.

Перша допомога для очей – це промити їх стерильним фізрозчином чи водою, поки відчуття печії не почне зменшуватися. Відкриті ділянки шкіри потрібно добре вимити водою з милом. Ускладнене дихання коригується за допомогою подачі кисню, а іноді – за допомогою препаратів для лікування астми. При опіках використовуються медичні пов'язки.

Ніколи не хапайте гранати чи балончики від газу, бо вони можуть завдати опіків шкіри. Ніколи для промивання вражений сльозогінним газом ділянок не використовуйте гарячу воду. Промивайте лише холодною водою.

Не використовуйте у місцях, де можливе застосування газу будь-які креми на масляній основі чи сонцезахисні креми. Вони підвищують рівень всмоктування шкірою шкідливих речовин. Не використовуйте косметику чи макіяж, оскільки вона підвищують негативний ефекти від впливу газу.

На блокпосту

- Завжди будьте ввічливими.
- Уникайте конфронтації.
- Ідентифікуйте себе як журналіста.
- Якщо ви пересуваєтеся пішки, то підходьте до контрольно-пропускного пункту із необхідними документами в руках.
- Коли ви пересуваєтеся в авто, то тримайте вікна і двері зачиненими, не вмикайте світло, доки вам не сказали це зробити.
- Ніколи не намагайтеся вести зйомку без дозволу.
- Якщо солдати чи поліція на контрольно-пропускному пункту налаштовані вороже чи знервовані, то запропонуйте їм солодощі чи цигарки.
- Коли ви показуєте документи, то покажіть їм побіжно фото вашої дружини чи дітей, щоб продемонструвати більш людський аспект вашої роботи.
- Дайте їм знати, що інші люди (ваші колеги) знають, де ви знаходитесь, і що на ваше повернення чекають.
- Дайте їм зрозуміти, що ви не є для них загрозою.
- Залишайтеся ввічливими, але обачними, особливо щодо солдатів, які виглядають в'ялими і не дивляться вам у очі.

Арешт

- Знайте свої права. Ви маєте право на мовчання та право на власний вибір компетентного і незалежного адвоката.
- Ви маєте право на те, щоб щодо вас не застосовувалися тортури, залякування, обман чи інші форми переслідування чи насильства.
- Ви маєте право бути поінформованим про ці права, і вас повинні попередити про те, що все, сказане вами, може бути використане проти вас у суді.
- Якщо вас затримали – то до вас повинні ставитися як до людини, і ви маєте право на справедливий судовий розгляд.

Пам'ятка для працівників ЗМІ щодо висвітлення бойових дій

Всі ми перебуваємо в умовах інформаційної війни, яка супроводжує бойові дії і щодня триває в головах та душах людей. Сучасні проблеми на Півдні та Сході України також значною мірою є наслідком пропаганди, яка роками велась Росією через власні ЗМІ та кіно на нашій території за повного невтручання української влади.

Ці короткі рекомендації не є обов'язковими до виконання. Тим більше ми не ставимо за мету обмежувати вашу свободу слова. Однак, якщо ви любите нашу країну і хочете, щоби ця війна швидше скінчилася з мінімальними наслідками для всіх, просимо їх прочитати і діяти, згідно власної совісті.

Цю пам'ятку розробили досвідчені журналісти разом із психологами, які добре знають закони поширення інформації, її особливості впливу на свідомість та як реагує психіка людини на травматичні події.

1. Обов'язково пройдіть офіційну акредитацію в СБУ. Це дозволить захистити вас в разі потреби і відділити бойовиків з підробленими посвідченнями від справжніх репортерів, які займаються висвітленням бойових дій. В майбутньому в результаті домовленостей це буде давати хоч якусь гарантію безпеки для журналістів з обох сторін.

2. Уникайте показу трупів людей. По можливості не вживайте навіть слово «труп», замінюючи його на «загиблих», «вбитих» або «тіла». Деморалізуючий вплив вигляду покійників може дестабілізувати якщо не військових, то їхніх батьків, які зроблять все, щоб їх син не потрапив на фронт;

3. Якщо це можливо, не завершуйте репортажів навіть про поразки - безнадію. Використовуйте контрапункт. Навіть в тих, хто загинув можуть бути діти і пам'ять про їхній подвиг залишиться в поколіннях нащадків, які пишатимуться своїми батьками;

4. Не показуйте відео, яке в youtube викладає ворожа сторона. В Росії цим займаються професійні пропагандисти. Якщо відео наших полонених чи їхніх дзвінків додому з полону з'являється у мережі – розрахунок на повну деморалізацію тих, хто може чинити опір в Україні. Якщо ж ви робите репортаж про полонених, шукайте офіційний коментар особи, яка буде вести переговори з терористами. Люди не мають думати, що проблема визволення з полону повністю лягає на плечі рідні;

5. Якщо ви викрили проблему, пов'язану із забезпеченням бойових дій, не давайте репортаж в ефір доти, доки не зможете розповісти про те, як цю проблему почали вирішувати або хоча б пообіцяли це оперативно зробити;

6. На час бойових дій не давайте матеріалів про партійні розбіжності та чвари. Для ворога ми всі українці – «бандерівці і націоналісти». Незалежно від того, хто має яке закінчення прізвища, мову чи навіть партійність. І якщо вам пропонують гроші, щоб облили брудом партію опонента, опозицію або владу, - порадьте витратити ті кошти на допомогу пораненим чи військам;

7. Не зловживайте показом похоронів тих, хто загинув, якщо це не публічно резонансна особа, або похорон. Ми дуже співчуваємо, але якщо не можемо нічим вже допомогти і репортаж не дає надії – замисліться, чи варто його давати на шпальти газети чи у ефір?

8. Не показуйте обличчя учасників бойових дій. Навіть тоді, коли вони кажуть, що не бояться цього робити. Після чеченської кампанії 1994 року в Росії прокотилася хвиля злочинів, коли рідня убитого мстилася «кривдникам». Інформацію про солдат і їхні сім'ї знаходили завдяки репортажам з місця подій.

9. Не називайте номерів частин та назв підрозділів, особливо у прив'язці до місць дислокації. Цим ви можете вберегти не одне життя. Пам'ятайте, що супротивник регулярно аналізує відкриті джерела інформації.

10. Не допомагайте ворогу дезорієнтувати громадян України – багато з них чуючи власну назву батальйону вагаються це українські чи російські підрозділи. Замість власних назв батальйонів, як то «Айдар», «Дніпро», «Азов», краще вживати словосполучення «українські військові», в «одно-му з територіальних батальйонів», «українська армія». Замість батальйон «Восток», краще говорити «кадіровські найманці», тощо.

Досвід країн, які переживали наслідки війн на своїй території, зокрема Ізраїлю, свідчить, що націленість на надію в майбутньому - дозволяє людям з проходити через стрес із меншими втратами.

Ми повинні вийти з цієї кризи сильнішими, зробивши правильні висновки, які не дадуть можливості рецидиву подібних подій. Багато що залежить не тільки від влади, але й від кожного з нас: журналіста, фотографа, телеоператора чи редактора ЗМІ. Ми не обираємо час коли жити, але ми вибираємо як поведемо себе в часи, коли ми живем. Давайте спільно зробимо нашу країну і наше життя кращим.

Пам'ятку розроблено об'єднаним Центром допомоги журналістам НСЖУ та НМПУ у червні 2014 року.

Організація Об'єднаних Націй

Спеціальний доповідач ООН із захисту права на свободу думок і їх вираження наділений мандатом проводити збір інформації про порушення права на свободу вираження поглядів (Резолюція 7/36, березень 2008 р.)

Спеціальний доповідач ООН виконує відповідно до свого мандату такі дії

- готує доповідь на основі інформації держав-членів про порушення права на свободу думок і їх вираження, загрозу безпеці журналістів і спрямовує її Раді з прав людини;
- приймає індивідуальні скарги про порушення права на свободу думок і їх вираження, загрозу безпеці журналістів;
- здійснює візити в держави для встановлення фактів порушення права на свободу думок і їх вираження, загрози безпеці журналістів;
- надає щорічні доповіді про діяльність з виконання мандата до Ради з прав людини і в Генеральну Асамблею.

Контакти Спеціального доповідача Девіда Кейя:

Fax: +41 22 917 9006

Email: freedex@ohchr.org

Організація з безпеки і співробітництва в Європі

У структурі ОБСЄ діє Бюро Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ. Бюро є міжурядовою організацією, уповноваженою захищати і пропагувати свободу ЗМІ. Діяльність Представника з питань свободи ЗМІ зосереджена на оперативному вжитті заходів у разі серйозних проблем недотримання державами-учасницями принципів і зобов'язань ОБСЄ щодо свободи вираження думок і свободи ЗМІ.

Робота Бюро Представника охоплює проведення різних заходів з надання сприяння у вирішенні виникаючих питань, зокрема й шляхом надання експертних консультацій під час підготовки законодавчих та нормативно-правових актів, надання технічного сприяння та організації навчання, відвідування держав та обміну інформацією, надання регулярних звітів Постійній раді та публічних виступів.

Бюро здійснює захист журналістів у випадках переслідування, позбавлення волі та фізичного нападу.

У Бюро можна звернутися електронною поштою:

piTi-fom@ osce.org.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста

Гаряча лінія:

+ 41 79 217 32 85,

<http://www.icrc.org/web/eng>,

для журналістів, які опинилися в скрутному становищі. Послугою гарячої лінії можуть скористатися роботодавці та родичі журналістів або зв'язатися з одним з офісів МКЧХ за адресою:

press.gva@icrc.org, щоб повідомити, про зникнення, поранення, або взяття під варту журналіста і попросити про допомогу. У таких ситуаціях МКЧХ може надати різну допомогу: від отримання підтвердження проведеного арешту, отримання доступу до осіб, яких тримають під вартою, надання інформації про місце знаходження журналіста його родичам і роботодавцям, налагодження сімейних зв'язків і активного пошуку зниклих журналістів до здійснення евакуації журналістів у разі їх поранення.

Гарячою лінією слід користуватися, якщо журналіст, що перебуває у в'язничній:

- зник;
- захоплений чи заарештований;
- затриманий.

Звернутися в МКЧХ може:

- сім'я журналіста;
- редактор періодичного видання, в якому працює журналіст;
- спілка журналістів його держави;
- регіональне або міжнародне об'єднання журналістів.

Відомості, які необхідно надати МКЧХ:

- 1) ім'я та контактні дані особи, що звернулася;
- 2) ім'я та контактні дані журналіста, а саме:

- повне ім'я;
- повне ім'я батька;
- дата та місце народження;
- громадянство;
- як підтримується зв'язок з журналістом ПІД час відрядження;
- контактні дані сім'ї журналіста й інших людей, з якими необхідно зв'язатися.

Обставини інциденту:

- що відбулось (зникнення, арешт тощо);
- де трапився інцидент, і за яких обставин;
- де і коли журналіста бачили востаннє (отримали від нього звістки);
- характер відрядження;
- які заходи вже вжиті та ким;
- а також будь-які інші відомості, які можуть виявитися корисними.

Як МКЧХ може допомогти

У разі зникнення: спробувати отримати відомості від сторін конфлікту із будь-якого іншого джерела. Як тільки влада (це можуть бути державні органи і неурядові структури), що утримує журналіста, підтвердить факт його захоплення, арешту або смерті, повідомити родину.

МКЧХ може також повідомити владу держави походження журналіста та відповідне (і) журналістське (і) об'єднання, але тільки за згодою родини.

У разі захоплення в полон або утримання під вартою: звернутися за дозволом для делегата МКЧХ відвідати журналіста, за необхідності в супроводі лікаря.

Забезпечити обмін сімейною інформацією між журналістом і його сім'єю, можливо, за допомогою послань Червоного Хреста, які МКЧХ передає адресатам.

У разі звільнення журналіста: забезпечити його повернення на батьківщину, якщо немає інших посередників.

Правові підстави діяльності МКЧХ із захисту журналістів під час збройного конфлікту

Діяльність МКЧХ в ситуаціях міжнародної збройного конфлікту має міцну правову основу, а саме чотири Женевські конвенції 1949 року та Додатковий протокол I 1977 року.

У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру МКЧХ може пропонувати свої послуги відповідній державі на підставі ст. 3, що загальна для всіх чотирьох Женевських конвенцій, та Додаткового протоколу II 1977 р.

МКЧХ також володіє широким правом гуманітарної ініціативи, яке визнане міжнародним співтовариством. Це дає змогу йому за згодою відповідної влади діяти в ситуаціях внутрішніх заворушень і напруги в державі, на які не поширюються Женевські конвенції і їх Додаткові протоколи.

Механізми захисту журналістів у період збройних конфліктів

Матеріал підготовлений на основі інформації з
https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/hotline_fus.pdf

Контакти Української делегації МКЧХ

Адреса: м. Київ, вул. Червоноармійська 6«0», 01030

Голова делегації: Ален Ешліманн

Контактна особа: Ашот Астабян Телефон офісу: +38 067 50 94 206

Луганська суб-делегатія МКЧХ

Адреса: м. Луганськ, вул. Стандартний городок, 12А, 91031

Глава суб-делегатії: Даніель Буннског Телефон: +38 064 25 80 333

Донецький офіс МКЧХ

Адреса: м. Донецьк, просп. Ватутіна, 39, 83086

Керівник офісу: Фішер Дена Телефон: +38 098 73 26 418

Одеський офіс МКЧХ

Адреса: м. Одеса, вул. Кагерининська, 24, Офіс 15, 65045

Керівник офісу: Сара Раоуі Телефон: +38 064 52 43 328

Сєвєродонецький офіс МКЧХ

Адреса: м. Сєвєродонецьк, вул. Маяковського, 5В

Керівник офісу: Яннік Бучлі Телефон: +38 064 52 43 328

Маріупольський офіс МКЧХ

Адреса: м. Маріуполь, вул. Миколаївська, 7/17

Керівник офісу: Румлі Таша Телефон: +38 067 46 66 094

Офіс МКЧХ у Слов'янську

вул. Урицького, 9

Керівник офісу: Ганна Гасттесчі Телефон: +38 067 38 14 831

Репортери без кордонів

Надає матеріальну допомогу незалежним засобам масової інформації, що працюють під час криз, таких як війна, заворушення чи політичні, гуманітарні катастрофи.

Допомагає журналістам у вигнанні з їх запитами щодо захисіу або надання пршулку та надання фінансової допомоги журналістам, які потребують її.

Діє гаряча лінія «SOS Presse» (33) 1 4777-7414.

Ця безкоштовна гаряча лінія дає змогу миттєво передавати інформацію на «Репортери без кордонів», яка залежно від ситуації може надаги їм консультації та контакти, або попередити місцеву владу або консульські установи тощо про небезпеку.

Список корисних адрес та телефонів

Міжнародна федерація журналістів

<http://ifj.org>

Контактна особа: Oliver Money-Kyrle - помічник Генерального Секретаря

e-mail: oliver@ifj.org

тел. +32 (0)2 235 22 04

Європейська федерація журналістів

<http://europeanjournalists.org/>

Контактна особа: Ricardo Gutierrez - Генеральний Секретар

e-mail: ricardo.gutierrez@ifj.org

тел. +32 (0)2 235 23 29

Національна спілка журналістів України

<http://nsju.org>

Контактна особа: Бойко Олексій - помічник голови НСЖУ

e-mail: admin@nsju.org

тел. +380 (66) 587 2324

Всеукраїнська професійна спілка

„Незалежна медіа-профспілка України”

<http://nmpu.org.ua>

Контактна особа: Оксана Винничук - виконавчий секретар НМПУ

e-mail: sekretar@nmpu.org.ua

тел. +380 (50) 356 5758

Юрій Луканов, упорядник цього посібника. Фото Оксана Аті

www.lukanov.info